

NHỮNG CÁI KẾT BẤT NGỜ TRONG PHÓNG SỰ NGẮN ĐỒNG QUÊ CỦA PHI VÂN

Trần Thị Sáu*

TÓM TẮT

Phóng sự ngắn Đồng quê của Phi Vân mang tính chất của những truyện ngắn kể lại những câu chuyện của những con người đã từng sống cùng giai đoạn ông sống. Đó là những câu chuyện tuân theo dòng tự sự, theo trật tự thời gian. Tác phẩm như một cuốn nhật ký trên hành trình ông khám phá chính quê hương mình - vùng đất Nam Bộ trù phú với vô vàn những bí ẩn. Điều chúng tôi muốn nói trong sáng tác này của Phi Vân là những kết thúc truyện đầy bất ngờ, hài hước, hóm hỉnh.

Từ khóa: Phóng sự, đồng quê, kết thúc, vùng đất Nam Bộ, Phi Vân.

ABSTRACT

Short report Dong que of Phi Van has the characteristic of the short stories that tell about people who live in the same period with him. These are narrative tales which follow a chronological order. This work is considered as a diary on his journey to explore his hometown - the fertile region in the South Vietnam with countless mysteries. What we want to focus in this paper is the surprise and humor way to end the story.

Keywords: countryside, end, Phi Van, report, Southern region.

Đặt vấn đề

Nhà văn Phi Vân tên thật là Lâm Thế Nhơn, sinh năm 1917 trong một gia đình trung lưu ở Bạc Liêu. Sau đó ông đi học ở Cà Mau. Ông còn là nhà báo viết phóng sự, ký sự cho nhiều tờ báo, tạp chí ở miền Nam trước đây như Tiếng chuông, Dân chúng (do Đảng Cộng sản Đông Dương trực tiếp chỉ đạo), Tiếng dân (của cụ Huỳnh Thúc Kháng) và làm chủ bút của tờ Thủ đô thời báo lúc bấy giờ. Tác phẩm

Đồng quê của Phi Vân được một nhà văn Trung Quốc dịch tiếng Bạch thoại tựa là Dã nguyên vào năm 1950. Ngoài tác phẩm Đồng quê, Phi Vân còn có Dân quê (1949), Tình quê (1949), Cô gái quê (1959).

Tác phẩm *Đồng quê* (Giải nhất cuộc thi văn chương của Hội Khuyến học Cần Thơ năm 1943) là loại phóng sự tiểu thuyết rất gần với thể loại truyện ngắn, đầy sức gợi tả sinh động, chất lọc phương ngữ làm cho ngôn ngữ mang dáng dấp hiện đại hơn. Tác phẩm gồm mười hai phóng sự ngắn và một phóng sự dài, miêu

* Thạc sĩ, Trường Đại học Thủ Dầu Một

tả bức tranh nông thôn sông nước nghèo nàn, lạc hậu, bức bối với những tập tục mê tín, dị đoan, cảnh đời bị bóc lột bởi các hương chức lộng hành, từ đó đặt ra những vấn nạn cần phải gấp rút giải quyết cho nông thôn miền Nam.

Chia sẻ của Phi Vân trong lời tựa của tập *Đồng quê* “Đây là những bài báo. Bởi thế cách hành văn cũng như nội dung đều có tính cách “nhật trình” lối văn câu thả, câu chuyện có vẻ nhất thời”[8]. Phi Vân viết văn theo phong cách của một nhà báo. Người đọc dễ dàng nhận thấy sự mộc mạc trong câu từ, trong câu chuyện, đồng thời độc giả cũng không khó khi cảm nhận một cuộc sống rất đời bình dị, rất đời Nam Bộ trong những phóng sự của Phi Vân.

Phần nội dung

Lật từng trang viết của *Đồng quê* người đọc sẽ nghe được những câu hò ngọt ngào, không khí của đêm hát bội rộn ràng, những dòng sông mát rượi, những con thuyền xuôi mái trong đêm đầy sao cùng tiếng hò như trôi trên sông, thấp thoáng đâu đó còn là đời sống tâm linh của người dân Tây Nam Bộ với những hủ tục mê tín... Đúng như Bằng Bá Lân đã ghi lại những cảm xúc của mình khi đọc *Đồng quê*: “Phi Vân đã dẫn tôi đi thăm đồng quê Nam Việt, đến tận những vùng xa xôi hẻo lánh nhất với những dân quê chất phác gần như cổ lỗ, với những tập tục lạc hậu gần như dã man. Đời sống ở những nơi này cực nhọc quá, tối tăm quá... khiến ta phải nghĩ ngợi và chua xót. Ta chua xót nghĩ rằng: cùng chung một đất nước chỉ cách nhau có vài ba trăm cây số mà Sài Gòn thì tràn ngập ánh sáng văn minh trong khi biết bao miệt quê ‘chó ăn đá, gà ăn

muối’ còn chìm đắm trong bóng tối mê mẫn mang của thời man rợ. Man rợ cả từ những cái tên như: hóc Bà Tó, xóm Kiến Vàng, tấc Ông Do, nương Chệc Kịch, Tham Troi, U Minh, Đầm Cùn, Dón...” [3]. Đó là ở góc độ nội dung. Còn ở phương diện hình thức, những phóng sự ngắn này của Phi Vân mang tính chất của những truyện ngắn kể lại những câu chuyện của những con người đã từng sống chung cùng ông. Những câu chuyện này tuân theo dòng tự sự, theo trật tự thời gian. Như vậy những phóng sự này như một cuốn nhật ký trên hành trình ông khám phá chính quê hương mình - vùng đất Nam Bộ trù phú với vô vàn những bí ẩn. Cùng trong những sáng tác này của Phi Vân, người đọc còn dễ nhận ra những kết thúc truyện đầy bất ngờ, hài hước, hóm hỉnh.

Trong công trình *Bình luận truyện ngắn*, Bùi Việt Thắng cho rằng: “Trong cuộc sống cũng như trong văn chương, một kết thúc bất ngờ bao giờ cũng chứa đựng kịch tính và sự thú vị, đặc biệt sẽ gây ấn tượng và sự liên tưởng sâu xa, tạo cho tác phẩm có vang hưởng.” [6;57]. Sáng tác của Phi Vân không chỉ cho người đọc thấy một cuộc sống sinh động đậm màu sắc Nam Bộ mà trong những sáng tác đó còn ẩn chứa những ngạc nhiên, những bất ngờ tạo được hứng thú, tò mò của người đọc đặc biệt là ở kết thúc truyện. Trái ngược với Nam Cao, người đọc sẽ khó nhìn thấy sự ảm đạm, bế tắc, trong những kết thúc truyện này mà thay vào đó là những bất ngờ, khác với phán đoán của người đọc, đó là những cái kết đầy tươi mới và thường sau những cái kết đó là những tiếng cười. Có thể nói, đó là khía cạnh nổi bật, độc đáo trong phóng sự ngắn *Đồng quê* của Phi

Vân. Chúng tôi chia kết thúc truyện mang tính chất bất ngờ này của Phi Vân ở 2 khía cạnh:

1. Kết thúc bất ngờ từ diễn biến câu chuyện

Tác phẩm văn học là một chỉnh thể thống nhất nội dung và hình thức. Cuộc sống được nhà văn ý thức, phản ánh, đánh giá đã tạo nên nội dung tác phẩm văn học. Mỗi tác phẩm văn học có những nhân tố được xem là những thành phần của cơ bản của nội dung như trong tác phẩm tự sự là cốt truyện, tính cách nhân vật, chủ đề tư tưởng... trong các phóng sự ngắn của Phi Vân thì những kết thúc bất ngờ đã làm nên điều đặc biệt và thú vị đối với người đọc.

Như đã nói ở trên, những câu chuyện của Phi Vân trong Đồng quê tuân theo dòng tự sự, theo trật tự thời gian, tức theo cốt truyện truyền thống. Một kết thúc truyện thường tuân theo luật nhân quả, đơn cử trường hợp *Chí Phèo* của Nam Cao, Chí bán linh hồn cho quỷ dữ nên Chí phải trả một cái giá rất đắt trên hành trình tìm về con đường lương thiện. Nói như Tzvetan Todorov trong *Thi pháp học cấu trúc* “*Mọi chuyện kể xác lập trên trật tự nhân quả kể sự việc nhấn mạnh về mối quan hệ các biến cố được trình bày, toàn bộ các hành động xuất hiện được gây nên do hành động có trước đó.*” [7;31]. Không đi theo công thức chung, kết thúc truyện của Phi Vân là một “cú lộn ngược dòng” đầy bất ngờ cho người đọc.

Trong *Muốn ăn trứng nhận*, Ông Xã trong làng gả con gái, sau khi nhà trai rước dâu lúc 10 giờ đêm thì nhà trai hai ghe, nhà gái hai ghe bắt đầu xuôi dòng. Vào một đêm không trăng,

trời đầy sao, mọi người đang hưởng ngọn gió đồng, nghe tiếng hò khoan cùng mấy cô áo màu xanh đỏ... một không khí rất vui vẻ, rất lãng mạn thì:

- *Ghe ai ngừng lại!*

Bên ngoài bỗng có tiếng hét vang lên

Tiếng hò khoan dứt ngang

Thằng Năm nhè nhẹ để cây đàn xuống

Các cô xanh mặt dòm giáo giắc

Tôi đang gục lia cũng hoảng hồn nhảy ra ngoài

Ba ghe trước đều buông chèo. Đàng xa hơn, mấy ngọn đuốc sáng lòa từ trên xuống nhỏ nhô ra.

Dưới ánh sáng, mấy anh chàng lực lưỡng, mình trần trụi, đang phò anh chúa đoàn, bơi ào lại.

- *Ấn cướp mây Năm ơi!* [8; 8]

Trong hoàn cảnh này, người khóc lóc, người chết sững kẻ thì phóng đùng xuống kinh lủi mất và sau một hồi lục lọi, hăm dọa, bọn cướp đã xuống xuống rẽ nước bắn đi vì chúng đã “no hàng” ở ghe đặng trai. Một kết thúc cười ra nước mắt, những tưởng sẽ có những tổn thất về vật chất lẫn tinh thần và thể xác, Phi Vân đã cho người đọc một phen hú vía. Tưởng dữ hóa lành. Trái lại trong *Tiếng hò trong đêm vắng* thì tác giả đã làm cho người đọc đoán sai kết thúc - tưởng lành hóa dữ. Trong đêm trăng hai mươi bốn khi xuống vừa ra khỏi rạch Bần: “*Bên vàm, hàng dừa nước âm u lâu lâu thấy le lói một ánh đèn; bên kia bờ thỉnh thoảng nghe tiếng chày giã gạo, tiếng chó sủa đêm... Vắng*

xa, những giọng phù trầm êm ả của một điệu hò mê ly, đặc biệt chốn đồng quê...” [8;73] nhân vật Thầy cùng anh chèo đã “quên đường về” trước giọng hò ngọt ngào” rất đôi hiểu chuyện thì anh chèo dò đã hò đối đáp liên hồi và cuối cùng phải cứng họng trước sự thông minh, lém lỉnh của cô gái: “Ý mèn ơi, tôi thấy con nhỏ hò lanh hết chỗ” [8;73] và nhân vật Thầy có ý định gặp mặt chủ nhân có giọng hò ngọt ngào và đối đáp thông minh đó:

“Tôi hình dung một cô thôn nữ mây liễu má đào, có vóc mình thon thon, có bộ tịch khá ái...” [8; 79]

Và kết quả là: *“bỗng anh chèo đang ngồi nghỉ tay, giật mình đứng phắt dậy. Trong chớp nhoáng, anh bị một tên lực lưỡng thộp ngực anh, đưa ngọn dao ngang cần cổ:*

- Nín mắt, la lên thì cụt đầu! Tao không động tới mày đâu!

Còn tôi... chao ôi, tôi cũng kinh hồn lạc phách, rui may phó mặc cho trời... tôi chưa kịp nhảy xuống sông đã bị hai tên khác đè cứng dưới ván đồ. Tôi dợm la, nhưng một thằng trong bọn ấn cho tôi một cùi chó vào hông, đau lòng ngực, lòng gan, nằm trợn mắt, như chết nửa người.

Đã thế, tiếng con nhỏ hò còn trên gan trong mũi nhỏ:

- Chú Bảy coi có con đàn bà nào ở trong mũi, đề cổ lột cho tôi sợi giây chuyền!... [8;79]

Kết quả không như mong chờ, hình dung, tưởng tượng của nhân vật Tôi và anh chèo dò.

Điều đặc biệt lại nằm ở kết thúc. Phi Vân dường như không theo qui luật nhân quả, tác phẩm kết thúc không diễn biến một cách logic mà bất ngờ rẽ sang hướng khác, bất ngờ đảo ngược. Lại một lần nữa ông đã tạo bất ngờ cho người đọc, dường như theo logic, ai cũng suy nghĩ rằng sẽ có một cuộc gặp gỡ của những người tri kỷ nhưng thay vì cuộc gặp gỡ cảm động lại hóa ra chuyện kinh khủng - ăn cướp. Kết thúc với sự rẽ hướng cốt truyện làm độc giả ngạc nhiên, thú vị. Câu chuyện phát triển đột biến ở kết thúc nằm ngoài suy đoán của người đọc.

Cuộc sống vốn dĩ chứa đựng nhiều bất ngờ, nằm ngoài suy đoán của chúng ta và đôi khi có những chuyện chúng ta không thể hình dung vì sao nó lại có kết cuộc như thế. Điều đó chúng ta nhìn thấy trong sáng tác của Phi Vân. Diễn biến của cốt truyện ở kết thúc không theo logic bình thường, chính điều này làm ngạc nhiên độc giả. Kết thúc bất ngờ trong những sáng tác của Phi Vân thuyết phục được người đọc còn vì cội nguồn của nó khởi từ những điều lý thú bất ngờ từ cuộc sống.

2. Kết thúc bất ngờ từ tính cách nhân vật

Văn học là nhân học, những gì thuộc về con người sẽ là đối tượng để văn học hướng đến trong đó có tính cách con người. Tính cách này tùy thuộc vào bản chất của mỗi con người nhưng đôi khi nó còn tùy thuộc vào hoàn cảnh, bối cảnh... Có thể thấy trong Tắt đèn của Ngô Tất Tố, một chị Dậu hiền lành cam chịu là thế nhưng khi bị đẩy đến bước đường cùng thì “tức nước vỡ bờ” chị phải đứng lên đấu tranh để bảo vệ gia đình mình, nhân phẩm mình. Lúc

này tính cách thay đổi. Thay đổi đến bất ngờ. Đúng như S. Maugham nói: “*Người ta không bao giờ biết hết mọi thứ cần biết về bản chất con người, Người ta chỉ dám chắc là nó - cái bản chất ấy - sẽ không bao giờ thôi dành cho người khác một sự bất ngờ.*” [6;55]

Nhân vật trong sáng tác của Phi Vân thường là nhân vật hành động, điều này một phần do tính sông nước tạo nên. Những nét tính cách, những diễn biến tâm lý ít khi được miêu tả trực tiếp mà thường được hành động hóa. Thường đó là những hành động dẫn đến những bất ngờ. Trong *Trao thân con khi mốc*, nhà trai đến nhà gái rước dâu, sau một hồi kiêng dè nề mặt trước sự làm cao, trịnh trọng của nhà gái: “*Ài cho phép chú cưới? Tôi bảo đợi tới giờ nghe chưa?*” [8;28] thì vị đại diện nhà trai đã chủ động hành động: “*Họ nhà trai đã thông đồng ăn rập với nhau đứng lên một lượt*” [8;29] và họ cũng hoàn tất lễ nghi cưới hỏi. Trước sự mau chóng nhanh nhẹn của nhà trai, đại diện nhà gái còn yêu cầu lễ nghi: “*Còn lễ ... “trao thân gửi mình” sao không làm hử?*” [8; 30]. Đáp lại thắc mắc của nhà gái, vị đại diện nhà trai bằng hành động bước vội xuống tàu và trả lời: “*Trao thân... con khi mốc*”. Chính tính hài hước, mau lẹ có phần lém lỉnh đã tạo ra một kết thúc không thể bất ngờ hơn. Kết thúc câu chuyện bằng một câu trong một thời khắc quan trọng, người đi hí hửng, kẻ ở tức tối. Phép tắc, lễ nghi, lịch sự, nề trọng trong ngày rước dâu nằm ở “*Trao thân... con khi mốc*”. Một kết thúc ngắn gọn, hiệu quả, hài hước đã tạo ấn tượng mạnh mẽ đối với người đọc. Không dễ để tạo ra như vậy, điều này cho thấy được tài năng và cá tính của Phi Vân.

Phương Lựu đã từng nói trong một công trình nghiên cứu: “*Trong tác phẩm nghệ thuật có hiện tượng không rải đều các dấu hiệu thẩm mỹ mà có khi tập trung vào một số điểm nào đó cần được sự chú ý khai thác của nhà nghiên cứu*”. [4; 676] và kết thúc bất ngờ của Phi Vân chính là *hiện tượng không rải đều* đó.

Trong *Châu Xương cử Thanh Long đao*, cũng là một kết thúc ngắn gọn, hài hước, tạo được sự bất ngờ. Ông Xác cúng trừ tà, thăng Năm Quấy là dân ngoại đạo, khi thấy những món lợi béo bở của gia chủ trả cho thầy cúng thì thăng Năm Quấy đã có một màn chen ngang. Khi ông Xác hô to: “*Châu Xương, cử Thanh Long đao*” [8; 14], thăng Năm Quấy “*Dạ*” một tiếng rồi múa như ông nhập: “*thăng Năm Quấy giờ lại cầm dao phay sáng giới từ chỗ đứng nhảy phắt ra, phùng mang trợn mắt múa vù vù xem ghê quá*” [8;14] trước sự sợ hãi ngạc nhiên của mọi người: “*Không còn một cái đầu nào dám nhìn lên*” [8; 15]. Trong khi đang hành lễ, thăng Năm Quấy không quên ghé sát cạnh chỗ ông Xác và nói: “*Chia hai! Chia hai!*” và khán giả vẫn cúi đầu! Kết thúc hài hước, ngắn gọn mang màu sắc châm biếm, chúng ta nhìn thấy được sự hài hước, lém lỉnh và có phần láu cá của thăng Năm Quấy. Một không khí trang nghiêm xen lẫn một tình huống bất ngờ như một trò hề gây cười cho người đọc.

Kết luận

Không khó để nhận ra những kết thúc bất ngờ trong *Đồng quê* của Phi Vân. Ngoài những tác phẩm minh họa như vừa kể trên, kết thúc bất ngờ còn có ở *Đạo*, *Quý Vương*, *Ông tướng Thầy Ba...* cảm hứng sáng tạo của Phi Vân

thường hướng vào những yếu tố gây bất ngờ. Điều đó cũng cho thấy phần nào cuộc sống và tính cách của người dân Nam Bộ thời kì này. Do phải ứng biến để thích nghi với môi trường sống khắc nghiệt của buổi đầu trên những vùng đất mới khai khẩn nên luôn đòi hỏi sự nhanh nhạy trong những tình huống không lường trước được. Chính điều này đã tạo nên sự độc đáo và ấn tượng không chỉ riêng tác giả mà còn tạo nên những dư vị trong lòng người đọc.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Bùi Việt Thắng (1999), *Bình luận truyện ngắn*, Nxb Văn học, Hà Nội.
2. Nguyễn Thị Bình (2007), “Tiểu thuyết Việt Nam sau 1975 - Một cái nhìn khái quát”, *Nghiên cứu Văn học*, số 2.
3. Nhiều tác giả (2004), *Nam Bộ đất và người, tập I,II*, Nhà xuất bản Trẻ.
4. Phan Mạnh Hùng (2013), *Nông dân Nam Bộ qua trang viết Phi Vân*, Nhavanvietnam.com.vn/tacphamchonloc/nghiencuuphebinh.
5. Phi Vân (1951), *Đồng quê*, Xuất bản Bốn Phương.
6. Phương Lựu (1995), *Tìm hiểu lý luận văn học phương Tây hiện đại*, Nxb Văn học.
7. Tzvetan Todorov, *Thi pháp học cấu trúc*, Trần Duy Châu dịch (bản ronéo).
8. Văn Chinh (2008), *Văn xuôi Nam Bộ nhìn từ xa*, www.hnv.vn.

Ngày nhận bài: 5/2/2018

Ngày gửi phản biện: 7/2/2018